

TÓTA PÉTER BENEDEK

Hozzávalók mérlegen

Mértékadó freskók mérlegelése a pannonhalmi barokk refektóriumban

„nincs mérleged
amelyben bármit is könnyűnek találhatnál.
(...)”

Hol a mene
hol a tekel
hol az ufarszin?”
(Esterházy 245)

Hozzávalók mérlegelése

A törökuralom vége – 1639 – után a pannonhalmi főapátok az apátság újraélesztésén dolgoztak (PRT 4,85–131; PRT 5,16–48). Mérlegelték a hozzávalókat: szükséges a monostor épületének rekonstrukciója és a szerzetesi élet reformja (Sólymos 33–60). Az életkeretek külső forrásainak biztosítása mellett a belső élet barokk kori megújításának egyik jeles dokumentuma Lendvay Placid (1693–1699) lelkiiségi írása, a *Charta caritatis* (Borián 422–432). A helyébe lépő Karner Egyed (1699–1708) „restauráltatja az ebédlőt” a kerengőfolyósó déli oldalán, az északi oldalon pedig „renováltatja a templom oldalbejáratának diszkapuját” (PRT 4,122). Az ő második utóda, Sajghó Benedek (1722–1768) az 1723. április 5-én elkezdett monostorbővítés (Sayghó 396) keretében elrendeli egy új ebédlő építését, amelynek díszítéseként 1728 és 1730 között Davide Antonio Fossati¹ festi meg a megrendelt freskókat. A falképek rezponzoriális, zsolozsmaszerű, ruminációt idéző tar-

1 A svájci születésű Davide Antonio Fossati (1708–1791) 1720-ban Velencébe került, ahol Vincenzo Maria Moriatti adott órákat neki, majd ugyanitt megismerkedett Daniel Gran osztrák festővel (1694–1757), Sebastiano Ricci (1659–1734) követőjével. Sebastiano és unokaöccse, Marco Ricci (1676–1730) londoni vállalkozási kísérletük után az 1720-as években tevékenyen működtek Velencében. Marco rajzai és metszetei tájakat és romokat ábrázoltak, ezeket a fiatal Fossati ismerhette. (Fossati; Ricci) Fossati 1723-ban Bécsbe települt. Pannonhalmáról 1730-ban visszatért Velencébe. Marco Ricci 24 táj- és romképeről „megkapó, könnyed és festői” metszeteit készített 1743-ban. (Boorsch 12) Ezek jellege, a fa- és természetábrázolások, illetve a távoli településekép formavilága és aprólékos finomsága, valamint egy-két ugró/ágaskodó ló alakja (Royal) erősen hasonlít a pannonhalmi emblémák stílusára. A címlapon a névrövidítés kezdőbetűi – „D. A. F.” – és a belőlük alkotott monogram a metszeteiken Davide Antonio Fossati rejtjele.

talma a refektóriumot önmagában az oratóriummal rokonítja. Táplálkozik, töltekezik, épül a test és a lélek. Hajoljunk tányerünk fölé – emeljük föl szemünket!

Az elkészült refektórium a szerzetesközösség mindennapi élettereként ugyan ritkán látogatható, azonban a magyarországi barokk művészet értékeként időnként mégis figyelmet von magára. A 20. századi művészettörténeti és kultúrtörténeti mérlegeket (Bencze; Galavics; Récsey) a 21. században a hozzávalók tudományos rendszerezése (Barokk²) folytatja. A közösség asztalának vizuális környezetét bemutató igényes album (Bánhegyi) kíváncsiságot ébreszt. Az utóbbi időben a képek és alkotóelemek, illetve ezek szövegszerű hozzávalóinak szemlélődő mérlegelése kínál lehetőséget az értelemtulajdonításra (Tóta).

A 18. század húszas éveiben Sajghó Benedek kisebb-nagyobb, összességében széles színskálájú képeket festetett egymás mellé, egymás elé és után, illetve egymással szembe. A közös térben biztosított folyamatos jelenlétük a 21. században is szüntelen felhívás, meghívás, kihívás: mit, mennyit, hogyan látunk meg bennük, értünk meg és fogunk fel belőlük. Amikor belépünk ebbe a térbe és a térhatároló képeket nézzük, mindig egyet látunk, aztán a következőt, megint egyet, ismét egy másikat, majd egy újabbat, újból egyet. Szembesülve a képekkel előbb-utóbb egyet látva így-úgy látjuk a többit is. Belénk hatolnak, átjárnak minket, reflektálnak, rezonálnak, ruminálnak. Újra meg újra, megint és ismét. Rájövünk: áthatnak bennünket, bennünk keresztveződnek a hatások, sugárzásuk bennünk ízesül, asszimilálódik. Fogyhatatlan fogyasztás. Szüntelenül megújuló szellemi tápanyagforrás hozzávalói. A képeket, illetve témájukat a főapát latolgathatta, választhatta ki, válogathatta össze, és a sok hozzávalóból egy állandó kiállítás jött létre.

A freskók hosszas, türelmes és gyakori fürkészése, a vonatkozatható szövegek ismételt szűrése, ízlelgetése a kép- és szövegalkotók – a hozzávalók – mérlegelése. Összetett hozzávalók összetett mérlegelése. Egy képalkotó mögött több szövegalkotó ismerhető fel. Egy képalkotó más képen, illetve képeken viszatérhet. Az egymás mellé és egymásra illeszkedő szövegek intertextualitása mint hypertext érvényesül. A visszatérő vizuális részletek képek közti interakciót indítanak, képről képre vetülnek hyperimage módjára (vö. Hyper).

A művészettörténet és -elmélet terében a számos vagy számtalan elemből kialakuló vagy kialakított állandó vagy időszakos kiállítások alkotótól, gyűjtőtől, megrendelőtől, kurátortól függő együttese a hyperimage. Mélyi József hívta fel figyelmemet erre

2 Köszönöm Jernyei Kiss János és Serfőző Szabolcs segítségét, hogy kutatócsoportjuk adatbázisát elérhetővé tették számomra.

a terminusra első refektórium-szövegem után.³ Igyekeztem felderíteni ezt a hypertextre emlékeztető fogalmat és hasznos működését. Amit megismertem róla, azt most egy forrásra szorítkozva sűríttem.

A hyperimage jólmegtanult kiválasztott képtárgyak csoportosítása, amely új, átfogó egységet alkot. Az ívelő összhatás a képek különféle összjátékát indítja el. Ennek a játéknak az összetettsége a képességek már létező jelentéséből a bonyodalomnak köszönhetően újabb jelentőséget hoz elő. (Thürlemann 1) A hyperimage tehát egyedi képekből egy új képességbe összegződik, s ebből új megértés születik. (Thürlemann 1–2) Az egy különálló téregészt uraló hyperimage, miként az azt alkotó képek mindegyike, önálló jelentőséggel rendelkezik, ezért saját jogú jelentésszerkezetként elemezhető. A hyperimage a szemlélőben (és már a hyperimáget létrehozóban mint szemlélőben) alakul ki úgy, hogy egy éppen nézett kép több, már korábban látott képhez kapcsolódik – a látogatóban. Azaz minden egyes képet másokon, más képeken keresztül látunk, nézünk, értünk meg. (Thürlemann 2) Tehát a hyperimage befogadása szükségszerűen dinamikus folyamat, mert szakadatlan készenlétet kíván: a szemlélő szüntelen és rendületlen készséggel vállalkozzék a váltásra egy adott alkotás és egy adott alkotáscsoport befogadása között. Ez a kapcsolatépítő szemezgetés műértésünket, élvezetünket frissíti és fokozza. (Thürlemann 10)

Amivel szembesülünk, összetettségében (többszörösen) ismétlő. „Az ismétléseket olykor jelezzük, olykor nem. (...) Bármit tekinthetünk főszövegnek vagy segédegyenesnek. (...) ez egy nyitott rendszer.” (Esterházy 208) Kereshetjük benne: „Hol a mene / hol a tekel / hol az ufarszin?” Sőt: mi a mérleg, hol a mérleg? És: mi van a serpenyőben?

Az egyik serpenyő: Baltazár lakomája

A „MANE, THECEL...” ott van már, olvasható Baltazár lakomaterme, épített környezete belterének homlokzatpárkányán (vö. Dán 5,1–30) – látható a barokk refektórium déli falán.⁴ A véglegesített írást most fejezi be az ujj. A kezét felhő takarja. A felhő sötét, súlyos drapéria mögül bomlik ki jobbról. Balról a sötétséget enyhíti és egyensúlyozza egy gyertyás csillár a lámpás szerepében. Mintegy teatrális függöny elé lép egy katona, alabárdja a felirat

3 Tóta Péter Benedek első refektórium-szövege a *Jóltemperált menü izharmóniával: jelek játéka a pannonhalmi refektóriumban*, e-kézirat; létrehozva: 2019. 08. 16.; elküldve Mélyi Józsefnek: 2019. 11. 09. Részlet az ő válaszából (e-mail, 2019. 11. 12.): „[...] a 'hyperimage' furcsa fogalmáról [...] A kiindulópont a XVIII. századi falkép-elrendezések szimbolikus rendszere volt; egy Christian von Mechel nevű svájci rézmetsző a hetvenes évek végén rendezte át a bécsi gyűjteményeket ...” Köszönöm, hogy Mélyi József a hyperimage felé fordította figyelmemet.

4 A freskó reprodukcióját lásd lapunk hátsó belső borítóján.

utolsó, képközépre került szavára mutat: „PHARES”. Az így kiemelt feliratot tovább súlyozza a freskó bal felső felében-harmadában a légtér tágas ábrázolása. Az írás sugározhat.

A freskó nagyobb, telítettebb, terhesebb jobb alsó felében-két-harmadában színpadias tabló: a terített asztal körül helyet foglalók népes társasága dús-díszes öltözetben. A jelenetrészleteket többé-kevésbé a bal alsó sarok barna ruhájának, a jobb alsó sarok elsötétülő rózsaszínének és a függöny szürke borujának a háromszöge fogná egybe. A részjelenetek szereplői közül – úgy tűnik – csak néhányan fogják föl a jelenést. A szürkés függöny előtt ülő Baltazár balra felmeredő tekintetének, balra előrenyúló, háritó karjainak és a középtájon ülő személy jobbra felvetülő nézésének vonalai alig összeálló háromszög segítségével kísérlik meg felvenni a kapcsolatot a drámai látvánnyal. Hasonló kapcsolat-kísérlet a freskó bal szélén, az asztal bal végén ülő fiatalnak a Baltazárét utánzó háritó keze és az írás irányába felvetett ábrázata. Bár a két valószínűsíthető háromszög vízszintes alapja jó megközelítéssel kijelölhető a két háritó kéztartás, valamint a kettő közötti jobbra mutató kézfej és ujj, illetve a három aranysárga öltözet mentén, az már bizonytalan, hogy a háromszögek szárai csúcspontba futnának.

Az utolsó szó, az alabárd és egy rámutató kéz által nyomon követhető függőleges középvonal jobbán ülő öregnek a néző felé kifordult oldala, kinyújtott karja, a számára ivótálába kancsóból italt töltő személy kinyújtott bal lába olyan háromszöget sejtet, amelynek a szárai ezen a képen, ebben a jelenetben, ennek a történetnek a keretében nem fognak találkozni. Ezek a kisebb, bennfoglalt háromszögek-kísérletek így – fel (is út) és le (is út) – a végső szóba torkolló üzenetet vizuálisan sugallva teszik felfoghatóvá: megszámláltattál, megmérettettél, felszámoltattál. Hiába igyekszik a középvonal mellé telepedett, a hátával részben az asztalnak támaszkodó, de kifordult testű öreg (bölcs) félig-meddig széttárt karjával látszólag összefogni-ölelni a tarthatatlant – jólkomponált aránytalansága, kimozdultsága-tekeredettsége csak a gyenge csoport szétesését erősíti. A faragott-csiszolt kőpad sem ad stabilitást. Mintha az öreg és a katona között a padon – a középtől enyhén balra – éppen kidőlt-kifeküdt volna valaki?

A freskó kiöblösödő előterének közepén egy eleven – fürge farkincáját csóváló – kiskutya nem folytatja a lefetyelést a palackokat hűtő mives tálból, hanem talán – fejét-tekintetét felemelve – rácsodálkozik az asztal körüli történésekre és részeseire, de hiába társállat, nem tud senkivel sem még csak szemkontaktust sem teremteni. Nem csoda, hiszen valószínűleg az asztalnál ülők tekintete sem találkozik. Megkapó, megejtő – ösztönösen őszinte – barokk (vagy már rokokó [elgondolkodtató és szívbe markoló]) ironia. A freskó távolabbi, felső részének fényességével szemben a freskó aljának előterében, a nézőhöz közelebbi részén a kiskutya és tálja bármilyen pici, de sötét árnyékot (könnyút? nehezét?) vet – a középvonal mentén – felénk. Jól láthatjuk, ha és amikor edényeinkből felemeljük szemünket.

A másik serpenyő: Jézus keresztre feszítése

Felénk néz – szemünket szúrja a barokk refektórium északi falán – egy koponya alja a Koponya-helyen (Mt 27,33, Mk 15,22, Lk 23,33, Jn 19,17).⁵ Előtte egy elhagyott alma, benne (a) harapás; férges-mérges nyom. A freskó előterében középen (a) kimúlt kígyóféreg. Mellette ivótál és kancsó (vö. Jn 19:29). Középről, a kígyótetem csavarodásából, a csupasz földről nyúlik az ég felhői közé a kereszt szára hosszanti tengelyként. A Felfeszítettre szegeződik szemünk a kereszt szárán és ágain. A Feszület mintha kétkarú mérlegként könnyed egyensúlyban lenne. Tényleg „nincsen mérleged / amelyben bármit is könnyűnek találhatnál”?

A kivégzés borzalmát teheti emelkedetté, hogy a freskó alsó majdhogynem egynegyedét elfoglaló föld domborulataira borul az ég boltozata a felső mintegy háromnegyed részben. A nehézség és könnyedség látszólagos aránytalanságát némiképpen kiegyensúlyozza az előtér puszta hegytetőjének nyújtott ívére támaszkodó és a középarányt jelentő kereszt szárán túlhúzódo két hegyvonulat az ég tornyosuló felhőinek halmazát tartandó.

A Nap balról, a Hold jobbról a fény és sötét egyensúlyát érzékelteheti. Ezt az érzetet erősítheti a Nap fölötti felhő fénylő fodra, illetve a Holdat alulról szarvként kerítő árnyék, valamint balra lent a sárgán sugárzó sziklatömb a róla leszakadt kővel (vö. Mt 27,51), jobbra fent pedig a szürke ég sötét tömege (vö. Mt 27,45). Az ellentétek hasonló egyensúlya valósul meg a freskó teljes öltözetet viselő alakjai, valamint Jézus lemeztelenített teste között.

Talán az egyensúlyt biztosíthatná még az egymást khiasztikus alakzatban keresztező két szélesebb átló húzóda. A jobb alsó sarokból balra fel a karok, valamint a lovas lobogó ruhadarabja, továbbá Jézus Krisztus karja, illetve a bal alsó sarok tájékaról a nádszál vezetésével Krisztus másik karja sávjában. A körülbelül Jézus mellkasán találkozó irányok kiemelhetik az ironikus töviskoszorún átszűrődő dicsfényvel ékesített Krisztus felfelé fordított tekintetét, s mintha ez az arc vonzaná a nádszálon italba mártott szivacsot nyújtó személy (Mt 27,48) tekintetét és a miénket is.

A freskót szemlélő azt is látja, amit a Jézus Krisztus magassággal kapcsolatot tartó tekintete fölötti – a dicsfény körébe vonódó – emberadta, megmásíthatatlanul véglegesített felirat hirdet a városnak és a világnak. IESUS NAZARENUS REX IUDAEORUM. „A Názáreti Jézus, a zsidók királya.” (Jn 19,19)

Még feljebb, a stukkó mezejében olvasható vers legutóbbi magyar fordítása: „Étel gyanánt mérget adtak, / szomjúságra ecettel itattak.” (Zsolt 69[68],22) Ebből a vessorból forrasozva telítődhet a szenvedéstörténet edénye ecetes, „silány borral” (vö. Mt 27,34.48 és Jn 19,29). A Dávid királynak tulajdonított költői ima vessorának folytatása azonban a szemközti falon tükröződhet.

5 A freskó reprodukcióját lásd lapunk hátsó belső borítóján.

Az egyik serpenyő súlya: Baltazár italozása

„Asztaluk váljék előttük kelepcevé, / áldozati lakomájuk csapdával!” (Zsoltár 69[68], 23) Miért is? Mert Baltazár, aki nem király, hanem annak távollétében annak csak helyettesítő kormányzója, visszaélt helyzetével, és olyan ünnepi lakomát tartott, amit csak a király rendezhetett volna, de ő maga nem. (Collins⁶ 30, 32, 243) Mert a jeruzsálemi kiüresített templomból zsákmányként elhurcolt kultikus edényeket előhozatta bálványok – „emberi kéz alkotásai” (Zsolt 115[113B],4) – imádására rendezett tivornyázó italozáshoz – dáridózó „italáldozatra” –, és ezzel a kirívóan sértő, tisztátalan és tiszteletlen használattal istenkáromlást követett el. (Collins 245) Tehát ahogyan majd Jézus egyértelműsíti: „Ne adjátok oda a kutyá[k]nak azt, ami szent...!” (Mt 7,6) Bárcsak a füрге farkincáját csóváló kutyusnak se! Egyébként pedig erre is vonatkozhat majd a népek Apostolának a kommentárja: „aki méltatlanul (...) iszik az Úr kelyhéből, vétkezik (...) Mindenki vizsgálja meg önmagát, és (...) úgy igyék a kehelyből! Mert aki úgy (...) iszik, hogy nem becsüli (...) önmaga ítéletére (...) iszik.” (Vö. 1Kor 11,27–29)

Isten ítéletét „emberi kéz ujjai” rótták a falra (Dán 5,5), miként valaha „Isten ujjai” vésték a parancsolatokat a bizonyosság két kőtáblájára (vö. Kiv 31,18 és MTörv 9,10). A freskó felhőjéből kinyúló kéz látomása Dávid király egyik imáját idézheti a törvényt adó Istenről: „»Keze tevékeny« – hirdeti az égbolt.” (Zsolt 19[18],2b) A szavakhoz nem tartozik beszéd, „hangjuk sem hallatszik” (vö. Zsolt 19[18],4). Rejtélyesek, rejtvényyszerűek, megfejtésre várnak. Sem Baltazár, sem mágusai nem tudtak értelmet tulajdonítani a rejtjeleknek, nem tudták megválaszolni a kihívást. Ennek hírére „a királyné azonnal besietett az ebédlőterembe” (Dán 5,10). Helyzetfelismerésének köszönhető, hogy egyedül a „királyné” beszédes ábrázata néz a freskó szemlélőjére, ő teremt szemkontaktust velünk, és Baltazárral együtt minket segít a probléma megértése felé.

Problémamegoldó válságkezelőként a „királyné” a Dániel – „Isten ítél” – nevű férfit ajánlja Baltazár figyelmébe és a miénkbe is. Mert Dánielben „a szent Isten lelke lakik”, és már az előző uralkodónak is segített, ugyanis „tudták, hogy lángész, értelem és isteni bölcsesség van benne” (Dán 5,11), a megkülönböztetés képessége. A mérlegelésre képes férfi általunk is megszívlelendő, kívánatos jellemzését a „királyné” így folytatja: „Dánielben (...) kiváló szellem, tudomány és értelem található (...) a legnehezebb kérdések megoldására.” (Dán 5,12) Jézus, Sirák fia hasonlóan mutatja be az írástudót. Főemberek és fejedelmek szolgálá-

6 Többek – Fabiny Tibor (a Károli Gáspár Református Egyetem tanára), Mészáros Kornélia (az Evangélikus Hittudományi Egyetem könyvtárvezetője), Ásványi Ilona (a Pannonhalmi Főapátság Könyvtárának igazgatója), Samodai Éva (a PhFK könyvtárosa) – segítségét köszönöm, hogy Collins monográfiáját használhattam.

tában áll, hasonlatok titkait fürkészi, bölcs mondások értelmét keresi, figyelmet szentel a jövődöléseknek, gyakran merül el az imádságban. (Vö. Sir 39,1–5; Collins 255) Már-már példakép a radikális hívő, a szerzetes számára.

Baltazár megismétli a „királyné” leckéjéből megtanult laudációt (Dán 5,13–16a), és az értelmező megfajtásért uralkodói jutalmat ígér: a felmagasztalásban részesülő Dánielt (Collins 253) bíborba öltözteti (Dán 5,16b). A királyné és Baltazár kettősére Dániel kettős választ ad. Egyfelől az előző uralkodó gögös volt, de kevélységét az alázat rendezte (vö. Dán 4,21–34; 5,19–21), másfelől Baltazár tetézte gögjét a szent edények meggyalázásával. Ezt követte az emberi kéz ujjával falra írt végzés – ítélet.

MANE, THECEL, PHARES. Elszámolás. Leszámolás. Felszámolás. „KÓRUS / (...) / Mi mennyi? / Hol lakik az Úristen? / Kik vagyunk mit akarunk mit remélünk? / (...) / ANGYAL / (...) / Isten nélkül / Isten nélkül nehéz / (...) / Isten nélkül / Isten nélkül az ember nem értékes. / (...) / KÓRUS / Isten nélkül az ember nem értékes. (csönd)” (Esterházy 222)

Ebben a súlyos csöndben azért csak halkan merjük, de mégis megkérdézzük. Hol az érték? Mi a mérték? Mi a hozzávaló a mérlegen? Talán az alázat?

Vagy ha mégsem? A freskó fölötti stukkómezőben olvasható: „Még ugyanazon az éjszakán megölték Baltazárt, a kaldeusok királyát” (Dán 5,30) – a nem-királyt.

A másik serpenyő súlya: Jézus szomjazása

Még aznap, rögtön azt követően, hogy egy nádszálla tűzött, silány borral átítatott szivacsot nyújtottak neki, Jézus „hangosan felkiáltott, és kilehelte lelkét”. (Mt 27,50 és Mk 15,37) Hogyan mérlegelhetjük az uralkodói bíborszínű gúny-köpenyétől megfosztott (Jn 19,2; Mt 27,28.31; Mk 15,17.20) Názáreti Jézus, a zsidók királya halálát a nem-király Baltazár halálával szemben? Esetleg talán hangos kiáltása szava felől: „Szomjazom!” (Jn 19,28)

Szomjú fáradt lelkének kilehelésével Jézus kiüresítette önmagát (vö. Fil 2,7b), s hozzáláthatott teste lerombolt templomát felépíteni (vö. Jn 2,19–21 és Mt 27,39, Mk 15,29). Az evangélium szövegében is. Valamivel hangos kiáltása előtt Jézus elkezdte, intonálta a következő imádságot: „Istenem, Istenem, miért hagytál el engem?” (Zsoltár 22[21],2, vö. Mt 27,46 és Mk 15,34) Ebben a zsoltárimádságban képes nyelven jut szóhoz a szomjúság: „Torokom kiszáradt, mint a cserép, / nyelvem az ínyemhez tapadt” (22[21],16ab). Az ima nyitányában hangoztatott elhagyatottság érzése keltheti a személyes kapcsolat után epedő szomjúságot. Például így: „Istenre szomjazik lelkem, az élő Istenre: / mikor mehetek, hogy megjelenjek Isten színe előtt?” (Zsolt 42[41],3) És: „Ó Isten, [...] Utánad szomjazik a lelkem, / utánad sóvárog a testem” (Zsolt 63[62],2).

A szemközt italozó Baltazár-freskóról ránk néző királyné n-ivan (illumináltan?) kérdő, várakozó tekintetére itt válaszolhatunk a Szomjazót szemlélve. „Szegezzük tekintetünket Jézusra, a hit szerzőjére és beteljesítőjére (*consummatorem, τελειωτήν*), aki (...) a gyalázattal nem törődve szenvedte el a keresztet, és helyet foglalt Isten trónjá[n]” (vö. Zsolt 12,2). Jézus maga is erre a frissítő belátásra bízta bennünket: „aki bennem hisz, nem szomjazik meg többé soha”. (Jn 6,35)

Jézus pedig a silány bornál üdítőbb imádságának záradékaként még ezt mondta: „Elvégeztetett!” (*Consummatum est. τετέλεσται*. Jn 19,30) A szenvedő igealak a tiszteletben tartott isteni cselekvőt fedi, azaz, hogy „ő [az Úr] vitte ezt véghez.” (Zsolt 22[21],32b) Ilyen értelemben a Szenvadó Szolga engedelmesen teljesítette az Atya akaratát. Jézus erre való – szomját csillapító – készségét fejezi ki korábbi kérdése: „Talán ne igyam ki a kelyhet, amelyet az Atya adott nekem?” (Jn 18,11) „Atyám, ha nem távozhat tőlem ez a kehely anélkül, hogy ki ne igyam, legyen meg a te akaratod!” (Mt 26,42) Akarata: békénk. Jézus szomját ez oltotta. „Megalázta magát: / engedelmeskedett a halálig (*usque ad mortem*), / mégpedig a kereszthalálig.” (Fil 2,8; kiemelés tőlem – TPB)

A nem-király Baltazár nem volt alázatos, következőképpen ítélet alá esett. Jézus alázatosságának a következményét az apostoli himnusz éneklé meg. „Ezért magasztalta fel Isten mindenek fölé, / és olyan nevet adott neki, / amely minden név fölött áll, / hogy Jézus nevére minden térd meghajoljon / a mennyben, a földön és az alvilágban; / és minden nyelv vallja, hogy Jézus Krisztus az úr / az Atyaisten dicsőségére.” (Fil 2,9–11; kiemelés tőlem – TPB) A Krisztust követők ódáját átítja a Krisztus által imádkozott zsol-tárból, de a Krisztus előtti szenvedő igazak panaszából áradó reményteljes bizalom. „(...) az alázatosak (...) / dicsérik az Urat (...) / előtte borul le a népek minden nemzetsége. / Mert az Úré a királyi hatalom (...) / előtte borulnak le a föld gazdagjai, / tétet hajt előtte mind, ki a porba tér, / (...) / beszélnek az Úrról (...) / hirdetik üdvösségét (...)” (Zsolt 22[21],27–32a)⁷

Az Atya maga így válaszolhat a keresztem imádkozott zsol-tár felüti kérdésére: „az elsőszülött jogát adom neki, / a legnagyobb lesz a föld királyai között. (...) Megtartom (...) trónját, amíg fenn-áll az ég. (...) Trónja előttem, mint a nap, / megmarad örökre, mint a hold” (Zsolt 89[88]28,30.37b–38a) Ezt ábrázolja a Feszület-freskó: „Király a fáján trónoló” (PhZs 449, 3/4), és „az övé minden kozmikus tisztelet.” (Hurtado 183) „Az egek elbeszéli Isten dicsőségét.” (Zsolt 19[18],2a) „Igazságát hirdetik az egek, mert maga Isten tart ítéletet” (Zsolt 50[49],6) – ő mérlegel. Amikor pedig a halandók mindnyájan „mérlegre kerülnek” majd, kiderül, hogy „a leheletnél könnyebbek együttvéve is” (vö. Zsolt 62[61],10). Érvényben marad azonban a vigasztaló szó: „Nem a

7 A Fil 2,6–11 újra- és beolvasása során Larry W. Hurtado példáját követem. Míg azonban Hurtado modellje – „pretextusa” – Iz 45,18–25, addig ebben a refektórium-szövegben a Zsolttár 22(21) versei adják a mintát nekem.

nap szolgál majd neked nappali fényvel, / és nem a holdfény ragyog neked, / mert az Úr lesz örökké tartó világosságod, / Istened lesz a fényességed. / A napod nem nyugszik le soha, / sem a holdad meg nem fogyatkozik, / mert az Úr lesz örökké tartó világosságod..." (Iz 60,19–20) „Nem lesz [ugyanis] többé éjszaka, és nem szorulnak rá a lámpás fényére, sem a nap fényére. Az Úr, az Isten ragyogja be őket..." (Jel 22,5) Mintha látnánk az Emberfiát jönni „az ég felhőin” (vö. Mt 26,64b és Dán 7,13). Jézus ezzel az utalással hagyta jóvá az őt vádszerűen azonosító titulust, hogy ő az Isten Fia, a Messiás (vö. Mt 26,63–64a), vagyis a Krisztus, azaz a Felkent, tehát a Király. Megmérettetett akarataból. Könnyűnek nem találtatott engedelmességéből. Szét nem szórattott – összetartja a kereszt.

Mérlegen a kérdés: Mi a mene / mi a telkel / mi az ufarszin?

Az enigmatikus felirat újabb filológiai megközelítése után Esztári Réka és Vér Ádám arra a következtetésre jut, hogy a rejtvényt magyarázó dánieli megfejtési kísérlet „magára az *ékírásos szövegre reflektál*, azt értelmezi bizonyos mezopotámiai kommentár-technikák segítségével, és így *kiolvás egy gyökeresen más értelmezést* — egy másik nyelven. És éppen ez teszi megfajtását bravúrrossá, hiszen a szöveg ezáltal új értelmet nyer, az isteni üzenet pedig az értelmező saját nyelvén válik egyértelművé.” (Esztári – Vér 25; kiemelés a szerzőktől) Az így kikövetkeztetett javaslatuk: „*az egyik király legyőzi a másikat, és valami (értelemszerűen a királyság/az ország) szétszóratik*”. (Esztári – Vér 24; kiemelés a szerzőktől)

Az áttételesség mintáját mi is sajátosan követhetjük. A király legyőzi a nem-királyt, és az oszlásnak indul. Baltazárt, a nem-királyt „legyőzi” Jézus, a Krisztus – a Felkent – Király: „Isten igéje ugyanis élő és hatékony, élesebb minden kétélű kardnál. Behatol az elme és a lélek, az ízületek és a velő szétválásáig, és megítéli a szív gondolatait és szándékait. Nincs előtte rejtve teremtmény: minden meztelen s födetlen szeme előtt. Neki kell majd számot adnunk.” (Zsid 4,12–13; vö. Jel 1,16, 19,15) „Amilyen mértékkel mértek, olyannal mérnek majd nektek, sőt ráadást is fognak adni. Mert akinek van, annak adatik, és akinek nincs, attól az is elvétetik, amije van.” (Mk 4,24–25) „Ezt mondja, aki a kétélű hegyes kardot tartja: (...) Térj meg tehát!” (Jel 2,12.16) A szűkmarkúnak üres lesz a tenyere, legyőzi a bőkezűt. Aki mindent elvesz, annak mindene szétfolyik, legyőzi az, aki mindent odaad. A gyalázat szertefoszlik, legyőzi az alázat.

Az alázat a mérték. Súlyos érték. Fenntart. A szolgálat eltörölhetetlen karaktere mindhalálig.

A Baltazár-freskó és a Feszület-freskó ilyen értelemben mérlegeli egymást Sajghó Benedek és közössége, illetve utódaik gazdagító, erősítő, útkereső-iránymutató szemlélődésében. Az egyik

látványgazdagsága rávilágít a másik látványos szegénységére – hogy „általa meggazdagodjatok” (2Kor 8,9). Az egyik erőteljesen hivalkodó színeinek kontrasztjában feltűnő, hogy a másik színében milyen visszafogott, mennyire gyenge – de hisszük: „Krisztus keresztje (...) Isten ereje” (1Kor 1,17i18). A magaskultúra gyakorlatos pompájának árnyékában felderül a krisztusi életalakítás kultuszt teremtő, felemelő alázata...

A hozzánk való mérleg

A Feszület. Jézus Krisztus keresztje. Szent Benedek „bölc s mértéktartásban kiváló, előadásában világos” Regulája (Dial. 100) – affajta tévedhetetlen vonalvezetésű „segédegyenes” – „némi töprengéssel” rendelkezik a szerzetesek ételének-italának mértékéről (vö. RB 40,2). Az alázatosság tekintetében azonban határozottan pontos. „Az alázatosság harmadik foka abban áll, hogy az ember Isten iránti szeretetből teljes engedelmisséggel aláveti magát előljárójának, és követi az Urat, akiről azt mondja az Apostol: »Engedelmes lett a halálig (*usque ad mortem*).«” (Fil 2,8) (RB 7,34) Ez a záloga annak, hogy szerzetesként „az evangélium vezetésével” és az Úr személyes „vezetése alól magunkat soha ki nem vonva, mindhalálig (*usque ad mortem*) megmaradunk tanítása mellett”, és ezáltal „béketűréssel részt veszünk Krisztus szenvedéseiben” (RB P, 21,50).

Ezt a segédvonalat követve a közelmúltban hangzott el: „Mit üzen nekünk Pál, amikor azt mondja »keresztre szegezték nekem a világot, és engem is a világnak«? Úgy érzem ezt üzeni: *Ne magad körül forogj, téged is, a világot is Krisztus keresztje átalakította, megváltotta!*” (Hortobágyi; kiemelés a szerzőtől) Tehát az etalon: „*Stat Crux dum volvitur orbis*” – a Kereszt áll, míg a világ forog. (Papàsogli 102)

Sajghó Benedek is Szent Benedek nyomdokába lépve buzdít: Krisztus mértékével mérjük magunkat. Az Utolsóvacsora ünneplésekor 1739-ben elmondott beszédét később így egészíti ki, a megváltó engedelmisség iránti óhajt fejezve ki, önmagát és minden egyes szerzetest külön-külön megszólítván: „*Cruci Xsti confixus, fieres obediens usque ad mortem.*” (BK-1 14v) „Krisztus keresztjére feszítve, bárcsak lennél engedelmes a halálig.” Élethosszig tartón készülve az örök életre (vö. RB 4,46). Az egyik 1740 és 1745 között ünnepelt fogadalomújítás alkalmára készített beszéde piszkozatában és tisztázatában olvassuk az engedelmisség kapcsán az Apostol szavait: „*Xsto confixus sum cruci, vivo autem jam non ego, vivit vero in me Xstus.*” (AA 1r;⁸ BK-2 16r) „Krisztussal együtt keresztre vagyok feszítve. Többé tehát nem én élek, hanem Krisztus él bennem.” (Gal 2,20) A piszkozat ké-

8 A Pannonhalmi Főapátsági Levéltárban köszönöm Dénesi Tamás levéltárigazgató és Boros Zoltán levéltáros segítő szolgálatát.

sőbb következő tanácsa szintén az engedelmességre vonatkozik: „*Cruci Xrsti confixus esse debeat monachus.*” (AA 1v) „Krisztus keresztiére feszítettessék a szerzetes.” Abszolút érték. Kiegyensúlyozott – megfellebezhetetlen, fokozhatatlan, kétségbevonhatatlan – mérték. A kereszt befogadó-megtartó szára és ágai: „egy nyitott rendszer”. Ez a hozzánk való mérleg, „amelyben bármit is könnyűnek találhatnál”.

Irodalom

- AA: Sajghó Benedek: Ad renovationem votorum (Piszkozat), PFL, FL, AA, 77.7c_cc, 1r-1v.
- Bánhegyi Miksa – Hapák József: *A közösség asztala. A pannonhalmi apátság barokk ebédlője*. Officina Nova, Pannonhalma, é.n.
- Barokk freskófestészet Magyarországon. <https://barokkfresko.btk.ppke.hu/index.html> (Utolsó letöltés: 2020. 10. 08.)
- Bencze Lóránt: *Cotidie Clamans*. Ökoszemiotikus képesség a pannonhalmi Bencés Főapátság barokk ebédlőjében, *Pannonhalmi Szemle*, 1996/4. 29–42.
- BK-1: Sajghó Benedek: In Festo Coenae Domini. 1739, in *Sermones sacri et variae dictiones Benedicti Sajghó*. 1725–1755. 69 ff. 13r-14v. PFKK, BK + 42.
- BK-2: Sajghó Benedek: Ad renovationem votorum (Tisztázat), in *Sermones sacri et variae dictiones Benedicti Sajghó*. 1725–1755. 69 ff. 16r-18r. PFKK, BK + 42.
- Boorsch, Suzanne: *Venetian Prints and Books in the Age of Tiepolo*, The Metropolitan Museum of Art, New York, 1997.
- Borián Elréd: Lendvay Placid portréja (1650–1699). Fények és árnyak a barokk bencés világban, in Illés Pál Attila és Juhász-Laczik Albin (szerk.): *Örökség és küldetés: Bencések Magyarországon*, METEM, Budapest, 2012, 419–434.
- Collins, John J.: *Daniel: A Commentary on the Book of Daniel*, Fortress Press, Minneapolis, 1993.
- Dial.: Nagy Szent Gergely pápa. *Szent Benedek élete*, ford. Rados Tamás és Szabó Flóris, Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2010, 59–102.
- Esterházy Péter: *Oratorium balbulum. Töredék*, in Uő: *Drámák*, Magvető, Budapest, 2016, 205–249.
- Esztári Réka – Vér Ádám: Írás a falon. Dániel 5:25 a mezopotámiai ómenirodalom tükrében, *Axis*, 2014/2, 9–28.
- Fossati, Davide Antonio [http://www.treccani.it/enciclopedia/davide-antonio-fossati_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/davide-antonio-fossati_(Dizionario-Biografico)/) (Utolsó letöltés: 2020. 10. 08.)
- Galavics Géza: A pannonhalmi apátság barokk ebédlője, in Takács Imre (szerk.): *Mons Sacer 996–1996*, II. kötet, Pannonhalma, 1996, 69–93.
- Hortobágyi T. Cirill: *Prédikáció (Gal 6:14–18)*. C-év, 14. évközi vasárnap. Pannonhalmi Bazilika, 2016. július 3.
- Hurtado, Larry W: Esettanulmány a korai keresztény Jézus-tiszteletről: Fil 2,6–11, in Uő: *Hogyan lett Jézus Istenné a földön?*, ford. Bretz Anna-mária, Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2008, 149–189.

- Hyper: Hypertexts with Hyperimages, <https://www.carleton.edu/departments/ENGL/Alice/hyperimage.html> (Utolsó letöltés: 2020. 10. 08.)
- NA 28: Nestle–Aland: *Novum Testamentum Graece*, Deutsche Bibelgesellschaft, <https://www.academic-bible.com/en/online-bibles/novum-testamentum-graeca-na-28/read-the-bible-text/> (Utolsó letöltés: 2020. 10. 08.)
- Novum Testamentum Graece et Latine*. Utrumque textum (...) curavit Eberhard Nestle, Editio tertia recognita, Stuttgart, 1910.
- Papàsogli, Giorgio: *Bruno, the Saint of the Charterhouse – God Answers in the Desert*, St. Hugh’s Charterhouse, Parkminster, 1984.
- PhZs: *Pannonhalmi Zsolozsma*. A Magyar Bencés Kongregáció Zsolozsmáskönyve, I. kötet, Pannonhalma, 2004.
- PRT: Erdélyi László és Sörös Pongrác (szerk.): *A Pannonhalmi Szent Benedek Rend története*, 12 kötet, Stephaneum Nyomda, Budapest, 1902–1912.
- PRT 4: Nagy háborúk kora, a magyar Szent-Benedek-Rend föloszlása és föléledése. 1535–1708. Nagy részét írta Molnár Szulpic, 1906.
- PRT 5: A magyar Szent-Benedek-Rend megerősödése és bukása az állami mindenhatósággal szemben. 1709–1802. Nagy részét írta Németh Ambrus, 1907.
- RB: Szent Benedek Regulája, ford. Söveges Dávid, Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2012.
- Récsey Viktor: A pannonhalmi ebédlőterem régi falfestményei és stukkói, *Művészet*, 1903/4, 241–251.
- Ricci, Marco <https://www.nga.gov/collection/artist-info.2707.html> (Utolsó letöltés: 2020. 10. 08.)
- Royal <https://www.royalacademy.org.uk/art-artists/name/davide-antonio-fossati> (Utolsó letöltés: 2020. 10. 08.)
- Sayghó Benedek pannonhalmi főapát naplójegyzetei, 1723–1725-ig. Közli Németh Ambrus, in *Történelmi Tár*, Budapest, 1901, 387–396.
- Sólymos Szilveszter: *Ezer év száz bencése*, Pannonhalma, 1997.
- Thürlemann, Felix: *More than One Picture: An Art History of the Hyperimage*, trans. Elizabeth Tucker, The Getty Research Institute, Los Angeles, 2019.
- TótaPéterBenedek: „*Pars Prima–Domino*”. *Abarokkrefektóriumhúsvétiemb-lémái*, <https://pannonhalmifoapatsag.hu/kreativ-husvetvasarnap/> (Utolsó letöltés: 2020. 10. 08.) https://mk0pannonhalmif7c77l.kinstacdn.com/wp-content/uploads/2020/04/ParsPrima-_Domino.pdf (Utolsó letöltés: 2020. 10. 08.)
- Újszövetség, ford. Simon Tamás László, Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2014.
- Zsoldárok könyve*, ford. Simon Tamás László, Bencés Kiadó, Pannonhalma, 2020.